

**KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK
BOSHLANG‘ICH TA‘LIM MUTAXASSISLARINI KASBIY FAOLIYATGA
TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH**

Karimova Go‘zal Ibragimovna

Perfect university pedagogika kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuvning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etiladi. Tadqiqotda zamonaviy ta‘lim standartlari talablaridan kelib chiqqan holda, talabalarning kasbiy kompetentligini shakllantirish metodikasini takomillashtirish yo‘llari, innovatsion ta‘lim texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi tahlil qilingan. Shuningdek, bo‘lajak mutaxassislarining pedagogik mahoratini oshirishda nazariya va amaliyot uyg‘unligini ta‘minlashga oid takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaviy yondashuv, boshlang‘ich ta‘lim, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik mahorat, metodika, innovatsiya, ta‘lim sifati, AKT-kompetentlik, refleksiv ko‘nikmalar.

KIRISH

Zamonaviy globallashuv sharoitida ta‘lim tizimini tubdan isloh qilish, yosh avlodga sifatli bilim berish bevosita o‘qituvchi kadrlar tayyorlash sifatiga bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim sohasidagi islohotlar, xususan, yangilangan Milliy o‘quv dasturining joriy etilishi boshlang‘ich ta‘lim mutaxassislaridan nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy faoliyatda muammolarni hal qila olish qobiliyatini - ya‘ni kompetensiyalarni talab qilmoqda.

Kompetensiyaviy yondashuv - bu shunchaki bilimlar majmuasini o‘zlashtirish emas, balki egallangan bilimlarni kutilmagan va standart bo‘lmagan vaziyatlarda qo‘llay olish mahoratidir. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi pedagogik, psixologik, uslubiy va texnologik bilimlarning sinteziga ega bo‘lishi lozim.

ASOSIY QISM

Ilmiy adabiyotlarda “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari turlicha talqin etiladi. Pedagogik nuqtayi nazardan, bo‘lajak mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi uning kognitiv, operatsion va shaxsiy sifatlari yig‘indisidir. Boshlang‘ich ta‘lim mutaxassisi uchun asosiy tayanch kompetensiyalar quyidagilardan iborat:

Metodik kompetensiya: fanlarni o‘qitish metodikasini mukammal egallash.

Psixologik-pedagogik kompetensiya: o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda muloqot o‘rnatish.

Raqamli (AKT) kompetensiya: ta'lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish.

Hozirgi vaqtda oliy ta'lim muassasalarida talabalarni tayyorlash metodikasi ko'p hollarda an'anaviy ma'ruza-seminar shaklida qolib ketmoqda. Metodikani takomillashtirish uchun quyidagi innovatsion shakllarni tizimli joriy etish lozim:

A) Keys-stadi (Vaziyatli tahlil) usuli: Talabalarga maktab hayotida uchrashi mumkin bo'lgan real pedagogik konfliktlar yoki dars jarayonidagi muammoli vaziyatlar taqdim etiladi. Masalan, "O'zlashtirishi past o'quvchi bilan ishlash strategiyasi" yoki "Inkluziv ta'lim sharoitida darsni tashkil etish" kabi keyslar talabada tahliliy fikrlashni shakllantiradi.

B) Loyihaviy ta'lim (Project-based learning): Talabalar kichik guruhlarda ma'lum bir mavzu bo'yicha dars ishlanmasi, didaktik o'yinlar to'plami yoki elektron resurslar yaratadilar. Bu jarayonda ular jamoada ishlash va mas'uliyatni his qilish ko'nikmalarini egallaydilar.

Bo'lajak mutaxassis dars jarayonini loyihalashtirishda texnologik xaritadan foydalanishni, darsning har bir bosqichida kutilayotgan natijani oldindan ko'ra bilishni o'rganishi kerak. Metodikani takomillashtirishda mikro-o'qitish texnologiyasi alohida ahamiyatga ega. Bunda talaba 10-15 daqiqa davomida darsning bir fragmentini o'tib beradi, tengdoshlari va o'qituvchi esa uning kuchli va kuchsiz tomonlarini tahlil qiladi.

Bugungi boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat darslik bilan, balki interaktiv panellar, sun'iy intellekt vositalari va ta'limiy platformalar (masalan, Khan Academy, Coursera resurslari) bilan ishlashga tayyor bo'lishi shart. Oliy ta'lim o'quv rejalariga "Boshlang'ich ta'limda raqamli didaktika" modullarini chuqurlashtirilgan holda kiritish maqsadga muvofiqdir.

Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy pedagogikada nisbatan yangi tushuncha bo'lib ko'rinsa-da, uning fundamental asoslari o'tgan asrning o'rtalarida shakllana boshlagan. Xususan, L.S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda kompetensiyalarni shakllantirishning psixologik asosi bo'lib xizmat qiladi. Vygotskiy yondashuviga ko'ra, bilim faqat axborotni qabul qilish emas, balki ijtimoiy muhitda faoliyat orqali o'zlashtiriladigan ko'nikmadir. Bu esa zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvning "faoliyatli asosini" tashkil etadi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim jarayonida o'quv natijalarini aniq kompetensiyalar orqali belgilashga asoslanadi. Kompetensiya tushunchasi shaxsning muayyan faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka, tajriba va shaxsiy sifatlar majmuini anglatadi. Pedagogik adabiyotlarda kompetensiyalar umumiy (tayanch) va kasbiy kompetensiyalarga ajratiladi.

Boshlang'ich ta'lim mutaxassisi uchun pedagogik, metodik, kommunikativ, axborot-kommunikatsiya, ijtimoiy va reflektiv kompetensiyalar alohida ahamiyatga ega. Ushbu kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni tizimli va uzluksiz bo'lishi, o'quv rejalari va fan dasturlarida aniq aks etishi lozim.

Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy xususiyati - ta'lim oluvchini faol subyekt sifatida ko'rish, muammoli vaziyatlar asosida o'qitish, mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdan iboratdir.

Amaldagi oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda ma'lum yutuqlarga erishilgan bo'lsa-da, ayrim kamchiliklar ham mavjud. Jumladan, nazariy bilimlar bilan amaliy mashg'ulotlar o'rtasida yetarli uzviylikning yo'qligi, amaliyot jarayonida talabalarning mustaqil faoliyatiga yetarli e'tibor qaratilmasligi shular jumlasidandir.

Shuningdek, baholash tizimida ko'proq bilimlarni qayta ifodalashga yo'naltirilgan usullar ustunlik qiladi. Bu esa talabalarda real pedagogik vaziyatlarda samarali faoliyat yuritish kompetensiyalarining yetarli darajada shakllanmasligiga olib keladi.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim mutaxassislarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirishda quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, o'quv fanlari mazmunini kompetensiyalar asosida qayta ko'rib chiqish lozim. Har bir fan bo'yicha kutilayotgan natijalar aniq kompetensiyalar ko'rinishida belgilanishi va ular o'quv topshiriqlari orqali amalga oshirilishi kerak.

Ikkinchidan, interfaol va innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish muhim. Muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat, keys-stadi, rolli o'yinlar bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy tafakkur va amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Uchinchidan, pedagogik amaliyotning mazmunini boyitish va uni real maktab muhiti bilan yanada yaqinlashtirish zarur. Talabalar dars kuzatish bilan cheklanib qolmasdan, mustaqil dars o'tish, o'quvchilar bilan ishlash, ota-onalar bilan muloqot qilish kabi faoliyat turlariga keng jalb etilishi lozim.

To'rtinchidan, baholash tizimini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish talab etiladi. Reyting va nazorat shakllari talabalarning bilimidan tashqari, ularning amaliy faoliyatdagi muvaffaqiyatlarini, muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini ham baholashi kerak.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'lajak boshlang'ich ta'lim mutaxassislarini tayyorlash jarayonida katta imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron

ta'lim platformalari, raqamli resurslar, masofaviy ta'lim elementlari talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantiradi.

Shuningdek, multimedia vositalaridan foydalanish boshlang'ich ta'lim metodikasini o'zlashtirishni osonlashtiradi, talabalarning ijodiy yondashuvini kuchaytiradi va darslarni loyihalash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ta'lim sohasidagi maqsadlarni iyerarxik tizimga solgan Benjamin Bloom taksonomiyasi esa kompetensiyalarni baholashning mezonli asosini yaratib berdi. Bloom nazariyasiga ko'ra, o'quv jarayoni oddiy "eslab qolish" (knowledge) bosqichidan oliy darajadagi "yaratish" (synthesis/create) bosqichiga o'tishi lozim. Bo'lajak boshlang'ich sinf mutaxassislari uchun bu shuni anglatadiki, ularning kasbiy tayyorgarligi nafaqat pedagogika qonuniyatlarini bilish, balki ularni yangi pedagogik vaziyatlarda qo'llay olish va original metodik loyihalar yarata olish darajasiga ko'tarilishi shart.

Shuningdek, G'arb tadqiqotchilaridan R.Boyatzis va D.McClelland kompetensiyani shaxsning muvaffaqiyatli faoliyatini ta'minlovchi xususiyatlar majmuasi deb ta'riflaydi. Ularning fikricha, bilim va ko'nikmalar kompetensiyaning faqat "suv ustidagi qismi" bo'lsa, ijtimoiy rollar, o'z-o'zini anglash va motivatsiya uning "suv ostidagi" fundamental qismini tashkil etadi.

O'zbek pedagogikasi tarixida "kompetensiya" atamasi ishlatilmagan bo'lsa-da, uning mazmun-mohiyati Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida yorqin namoyon bo'ladi. Avloniy o'qituvchining kasbiy qiyofasida "fikr tarbiyasi", "axloq tarbiyasi" va "badan tarbiyasi"ni uyg'un ko'radi.

Avloniy qarashlarida metodik kompetentlik: O'qituvchi dars berishda bolaning tabiatini bilishi, "usuli jadid" (yangi usul) asosida dars o'tishi lozimligi ta'kidlanadi. Bu bugungi kundagi talabalarni metodik tayyorlash talablariga to'la mos keladi.

Shaxsiy kompetentlik: Avloniyning "Tarbiyat biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" degan g'oyasi bo'lajak mutaxassisning ijtimoiy mas'uliyati va kasbiy etikasini shakllantirishda poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, G'arb modelida ko'proq pragmatik natijaga, ya'ni mutaxassisning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligiga e'tibor qaratilsa, milliy pedagogik an'alarimizda asosiy e'tibor o'qituvchining ma'naviy-axloqiy qiyofasi va pedagogik mahorati birligiga qaratiladi.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim mutaxassislari tayyorlash metodikasini takomillashtirishda ushbu ikki yondashuvni sintez qilish zarur. Ya'ni, talaba ham yuqori texnologik ko'nikmalarga (AKT, innovatsion metodlar), ham yuksak

pedagogik-axloqiy madaniyatga ega bo'lishi lozim. Bu sintez boshlang'ich sinf o'quvchilarining ham intellektual, ham ma'naviy rivojlanishini ta'minlovchi "pedagogik universalizm" kompetensiyasini shakllantirish imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim - bu shaxsning intellektual poydevori qo'yiladigan davr hisoblanadi. Hozirgi kunda maktab ta'limi mazmuni "bilim berish" paradigmasidan "shaxsni rivojlantirish" paradigmasiga o'tdi. Bu jarayonda bo'lajak o'qituvchi tushunishi kerak bo'lgan eng muhim nazariy jihat - fanlararo integratsiya va o'quv faoliyatining o'yinlar orqali tashkil etilishidir.

Boshlang'ich sinflarda ta'lim mazmuni faqatgina o'qish, yozish va hisoblash ko'nikmalari bilan cheklanmaydi. Zamonaviy maktab didaktikasida "4K" modeli (Kreativlik, Kritik fikrlash, Kollaboratsiya va Kommunikatsiya) markaziy o'ringa chiqdi. Bo'lajak mutaxassis dars jarayonini loyihalashtirishda har bir mavzu zamirida ushbu to'rt ko'nikmani shakllantirish nazariyasini ko'ra bilishi kerak.

Nazariy jihatdan boshlang'ich ta'lim dasturlari ko'pincha "Spiral" tamoyiliga asoslanadi. Bunda ma'lumotlar yildan-yilga murakkablashib, takrorlanib boradi. Bo'lajak o'qituvchini tayyorlash metodikasida ushbu spiral mantiqni his qilish qobiliyatini shakllantirish lozim.

O'qituvchi tayyorgarligining nazariy qismida Jan Piagetning intellektual rivojlanish bosqichlarini chuqur o'rganish zarur. Boshlang'ich sinf yoshi (7-11 yosh) "konkret operatsiyalar davri"ga to'g'ri keladi. Bu davrda bolalar mantiqiy fikrlay boshlaydilar, lekin faqat ko'z bilan ko'rib turgan, konkret narsalar ustida.

Shu sababli, metodikani takomillashtirishda bo'lajak o'qituvchilarga nazariyani amaliyotga ko'chirishda ko'rgazmalilik tamoyilidan foydalanish o'rgatiladi. Ammo bu shunchaki rasm ko'rsatish emas, balki axborotni "infografika", "klistir" yoki "interaktiv model" ko'rinishida taqdim etish kompetensiyasidir.

Bugungi kunda maktab ta'limi oldiga qo'yilgan asosiy nazariy talab - bu "Natijaga yo'naltirilgan ta'lim" hisoblanadi. Bunda o'qituvchi darsda "nima o'tdim?" degan savolga emas, balki "o'quvchi nima qila oladi?" degan savolga javob berishi kerak.

Bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda ushbu nazariyani singdirish uchun ularga baholash mezonlarini ishlab chiqish o'rgatiladi. Chunki kompetensiyaviy yondashuvda o'quvchining bilimi ball bilan emas, balki erishilgan natijaning darajasi bilan o'lchanadi. Bu esa o'qituvchidan nazariy bilimlarni diagnostika qilish va korreksiyalash mahoratini talab etadi.

Maktab ta'limida raqamlashtirish (E-maktab, elektron darsliklar) shunchaki texnik vosita emas, balki yangi pedagogik ekotizimdir. Nazariy jihatdan bu

“Konnektivizm” nazariyasiga yaqinlashadi. Ya’ni, bilim tarqoq tugunlarda (internet, darslik, muallim, tengdoshlar) mavjud va o‘qituvchi bu tugunlarni birlashtiruvchi - fasilitator vazifasini bajarishi kerak.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nazariy jihatdan shunga tayyor bo‘lishi kerakki, bugungi o‘quvchi axborotni o‘qituvchidan oldinroq raqamli resurslardan olishi mumkin. Bunday sharoitda o‘qituvchining asosiy vazifasi axborot berish emas, balki olingan axborotni saralash va undan foydalanish kompetensiyasini shakllantirishdir.

Maktab ta’limidagi ushbu nazariy o‘zgarishlar oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash metodikasini tubdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Endilikda metodika faqat “qanday o‘qitish?” degan savolga emas, balki “bolada hayotiy ko‘nikmalarni (competencies for life) qanday uyg‘otish?” degan muammo ustida ishlashi lozim.

Taklif etilgan metodik yo‘nalishlar o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini puxta shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada, boshlang‘ich ta’lim sifatining oshishi va ta’lim oluvchilarning barkamol shaxs bo‘lib shakllanishiga zamin yaratiladi.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish bugungi kunda shunchaki ta’limiy ehtiyoj emas, balki strategik zaruriyatdir. Olib borilgan nazariy tahlillar va metodik izlanishlar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi:

Birinchidan, zamonaviy boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetentligi - bu faqatgina fan bo‘yicha bilimlar majmuasi emas, balki pedagogik mahorat, raqamli savodxonlik, emotsional intellekt va kreativ fikrlashning sintezidir. L.S. Vygotskiy, B. Bloom va Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlarning qarashlari sintezi shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchi tayyorlashda “bilim-ko‘nikma-malaka” uchligidan “faoliyat-natija-kompetensiya” modeliga o‘tish metodikaning bosh mezonidir.

Ikkinchidan, bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash metodikasini takomillashtirishda an’anaviy ma’ruza-seminar shakllaridan voz kechib, loyihaviy ta’lim, “Micro-teaching”, keys-stadi va reflektiv tahlil usullariga keng o‘rin berish lozim. Bu usullar talabalarda nazariy bilimlarni amaliy pedagogik vaziyatlarda qo‘llash, bolaning psixologik holatini tushunish va dars jarayonini interaktiv loyihalash ko‘nikmasini shakllantiradi.

Uchinchidan, zamonaviy maktab muhitidagi o‘zgarishlar, xususan, “4K” modeli va raqamli transformatsiya talabalardan yuqori darajadagi moslashuvchanlikni talab etadi. Takomillashtirilgan metodika doirasida talaba shunchaki axborot yetkazuvchi

emas, balki ta'lim jarayonining fasilitatori (yo'naltiruvchisi) sifatida shakllanishi shart. Bu esa oliy ta'lim va umumta'lim maktablari o'rtasidagi uzviylikni yanada kuchaytirishni taqozo etadi.

To'rtinchidan, milliy qadriyatlar va xalqaro tajribaning uyg'unligi bo'lajak o'qituvchining ma'naviy-axloqiy qiyofasini belgilaydi. O'quvchilarda milliy o'zlikni anglash bilan birga, global miqyosda fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun, avvalo, o'qituvchining o'zi shunday kompetensiyalarga ega bo'lishi zarur.

XULOSA. Muxtasar qilib aytganda, kompetensiyaviy yondashuv asosida metodikani takomillashtirish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshiradi va eng muhimi, barkamol avlodni tarbiyalashda sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilish imkonini beradi. Taklif etilayotgan metodik tavsiyalar va nazariy qarashlar boshlang'ich ta'lim tizimidagi pedagogik kadrlarning kasbiy tayyorgarligini yanada optimallashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich ta'lim mutaxassislarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Ushbu yondashuv o'qituvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishini, uning kasbiy faoliyatga tayyorligini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullaeva Q., Yo'ldoshev J. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2020.
2. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Xodjayev B.X. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
4. Turg'unboyev S.M. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi. Metodik qo'llanma. 2018
5. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish. Toshkent: Fan. 2014